

Κείμενα Οικονομικής & Διεθνοπολιτικής Ανάλυσης
κ-ΟιΔΑ

2018-20

**Νομισματική πολιτική χωρίς Κεντρική
Τράπεζα: η αρχαία Αθηναϊκή Δημοκρατία**

Νίκος Κ. Κυριαζής & Εμμανουήλ- Μάριος Οικονόμου
Τμήμα Οικονομικών Επιστημών
Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

Νομισματική πολιτική χωρίς Κεντρική Τράπεζα: η αρχαία Αθηναϊκή Δημοκρατία

Νίκος Κ. Κυριαζής & Εμμανουήλ- Μάριος Οικονόμου
Τμήμα Οικονομικών Επιστημών
Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

Θεωρούμε αυτονόητο σήμερα, πως νομισματική πολιτική χωρίς Κεντρική Τράπεζα, είναι αδιανόητη. Ωστόσο, στην διάρκεια της ιστορίας, το “αυτονόητο”, είναι μόνο μία εξέλιξη του τελευταίου αιώνα. Στην μεγαλύτερη περίοδο της ιστορίας, δεν υπήρχαν Κεντρικές Τράπεζες, ωστόσο, υπήρχε κάποιο είδος νομισματικής πολιτικής, και σε ορισμένες περιπτώσεις, όπως της αρχαίας Αθήνας, πολύ εξελιγμένο.

Η Αθηναϊκή Δημοκρατία ήταν “τυχερή” γιατί στο έδαφος της υπήρχε το πολύ πλούσιο κοίτασμα αργύρου στο Λαύριο-Θορικό. Από το ασήμι κατασκευάζονταν στο αθηναϊκό νομισματοκοπείο, που βρισκόνταν στην αγορά, οι περίφημες αθηναϊκές *γλαύκες* (λόγω του ότι έφεραν στην μία όψη το ιερό πουλί της Αθηνάς) που αποτέλεσαν το δολάριο της Κλασικής Περιόδου. Η εκμετάλλευση των κοιτασμάτων γίνονταν μετά από πλειοδοτικούς διαγωνισμούς. Ο πλειοδότης κάθε κοιτάσματος, αφού πλήρωνε το τίμημα που είχε προσφέρει, ήταν κύριος των προσόδων σε ασήμι που εξόρυσσε και που δεν γνώριζε εκ των προτέρων. Το ασήμι που εξόρυσσε και είχε στην κατοχή του, μπορούσε είτε να το πάει στο νομισματοκοπείο και να ζητήσει να μετατραπεί σε νόμισμα (το νομισματοκοπείο κρατούσε ένα μικρό τίμημα που κάλυπτε το κόστος κοπής συν ένα μικρό κέρδος) είτε να το κρατήσει σε ράβδους και να το χρησιμοποιήσει όπως ήθελε, πχ. να το πουλήσει σε κοσμηματοπώλες, ή να το εξάγει. Αν όμως έκανε την πρώτη επιλογή, τότε επηρέαζε την νομισματική κυκλοφορία.

Δεύτερος τρόπος επηρεασμού της νομισματικής κυκλοφορίας ήταν η παραγωγή νομισμάτων χαμηλής αξίας, χρήσιμων όμως για καθημερινές συναλλαγές, από μπρούτζο (οβολοί, διόβολοι κλπ., με μία δραχμή να ισούται με έξι οβολούς και να αντιπροσωπεύει το ημερομίσθιο ενός τεχνίτη τον 5^ο αι. π.Χ.) από ιδιώτες, χωρίς περιορισμούς. Έτσι, οι Αθηναίοι ήταν οι πρώτοι που εφηύραν και επέτρεψαν την κυκλοφορία ιδιωτικού νομίσματος, όπως τα σημερινά ηλεκτρονικά *κρυπτονομίσματα*. Αλλά και η εξόρυξη ασημιού από ιδιώτες που μπορούσε να μετατραπεί σε νόμισμα, θυμίζει την “εξόρυξη” μέσω block chain κλπ. των σημερινών κρυπτονομισμάτων.

Τρίτη δυνατότητα επηρεασμού της νομισματικής κυκλοφορίας, ήταν η δυνατότητα δημιουργίας χρήματος, όπως σήμερα, από τις τράπεζες. Η Αθήνα είχε ένα πολύ ανεπτυγμένο τραπεζικό σύστημα που έκανε όλα τα είδη εργασιών που κάνουν και οι σημερινές, καταθέσεις, δάνεια διαφόρων τύπων με διαφορετικά επιτόκια ανάλογα με τον κίνδυνο, έως εργασίες *εξωχωρικές* (offshore), που μας είναι γνωστές από δικανικούς λόγους. Γνωρίζουμε τα ονόματα πολλών τραπεζιτών, με γνωστότερα (από λόγους του Δημοσθένη) του Απολλόδωρου και του Πασίωνα, που ξεκίνησε ως δούλος, έγινε απελεύθερος (*μέτοικος*) παντρεύτηκε την χήρα του πρώην κυρίου του, έγινε Αθηναίος πολίτης λόγω των υπηρεσιών που πρόσφερε στην πόλη και πέθανε (γύρω στην δεκαετία του 370 π.Χ.) ως ο πλουσιότερος Αθηναίος, μια πραγματικά θαυμαστή ιστορία κοινωνικής κινητικότητας. Δείχνει όμως πως οι δούλοι στην Αθήνα απολάμβαναν κίνητρα και πως μπορούσαν όχι μόνο να κερδίσουν την ελευθερία τους, αλλά ακόμα και την ποθητή θέση του Αθηναίου πολίτη. Ήταν και ο λόγος που στην Αθήνα δεν υπήρξε ποτέ επανάσταση δούλων, όπως πχ., στην Μεσσηνία, των *ειλώτων* κατά της Σπάρτης, ή του Σπάρτακου εναντίον της Ρώμης.

Τέταρτη δυνατότητα ήταν η παράλληλη κυκλοφορία “καλών” ξένων χαρτονομισμάτων, σύμφωνα με το ψήφισμα του Νικοφώντος, 376-5 πΧ. Με βάση αυτό, ένας έμπορος που έφτανε στον Πειραιά, όπου μπορούσε να βρει οποιοδήποτε εμπόρευμα του τότε γνωστού κόσμου, χωρίς να χρειάζεται να το αναζητήσει στην πηγή του (δηλαδή ο Πειραιάς ήταν το μεγαλύτερο διαμετακομιστικό κέντρο της εποχής, όπως τον 17^ο αιώνα και μετά το Άμστερνταμ και το Λονδίνο) και να πληρώσει με το δικό του νόμισμα (πχ. δραχμές Συρακουσών ή Μασσαλίας) χωρίς να είναι υποχρεωμένος να το ανταλλάξει με σχετικές δραχμές, φτάνει να το δεχόταν ο συναλλασσόμενος. Αυτό μείωνε το γνωστό ως κόστος συναλλαγής (*Transaction cost* σύμφωνα με τον Ronald Coase). Για να εξασφαλίζεται όμως ο συναλλασσόμενος πως το νόμισμα που θα λάβαινε ήταν γνήσιο, (όχι κίβδηλο, δηλαδή αντιστοιχούσε πραγματικά στην αξία του ασημιού που αναγραφόταν) μπορούσε να ζητήσει “πιστοποίηση” από κρατικούς “υπαλλήλους”, τους *δοκιμαστές*.

Οι *δοκιμαστές* επέλεγαν τυχαία ένα νόμισμα από το σύνολο της συναλλαγής και το έλεγχαν. Αν ήταν γνήσιο, τότε η συναλλαγή μπορούσε να ολοκληρωθεί με ασφάλεια. Αν όμως ήταν κίβδηλο, δηλαδή ο κάτοχος των νομισμάτων προσπαθούσε να εξαπατήσει τον πωλητή, τότε όλα του τα νομίσματα κατάσχονταν. Ο σχετικός νόμος του Νικοφώντος, που εισήχθη το 375/4 π.Χ. περιείχε ισχυρό κίνητρο, οι συναλλασσόμενοι να είναι τίμιοι. Γίνεται δε αντιληπτό πόσο προχωρημένες ήταν οι γνώσεις αλλά και το θεσμικό πλαίσιο της Αθήνας. Ο κατά τα άλλα άγνωστος Νικόφων ήταν σαν να γνώριζε ήδη το θεώρημα του Coase, περίπου 2.400 χρόνια πριν το “ανακαλύψει” ο Coase (και να τιμηθεί για αυτό με το βραβείο Νόμπελ) η δε παράλληλη κυκλοφορία νομισμάτων ελεύθερα, είναι πρωτοποριακή ακόμα και σήμερα.

Επιτρέπεται ελεύθερα (σε αντίθεση με την “μαύρη αγορά”, όπως στα κομμουνιστικά καθεστώτα, τις σημερινές Κούβα, Βενεζουέλα κλπ.) σε λίγες χώρες, όπως η Ελβετία, όπου το ευρώ κυκλοφορεί παράλληλα με το ελβετικό φράγκο.

Το πολύ σημαντικό θέμα όμως είναι, πως ενώ η Αθήνα δεν έλεγχε παρά μόνο έναν δίαυλο δημιουργίας χρήματος και νομισματικής κυκλοφορίας, τον επίσημο, αυτόν της κοπής νομίσματος από το νομισματοκοπείο για τις ανάγκες χρηματοδότησης της λειτουργίας του κράτους, δεν παρατηρήθηκαν, από τα στοιχεία που διαθέτουμε, ιδιαίτερα φαινόμενα πληθωρισμού. Η νομισματική αγορά, προσφορά και ζήτηση αυτορυθμιζόνταν, όπως και τα επιτόκια, η “τιμή” του χρήματος, χωρίς την ανάγκη παρέμβασης Κεντρικής Τράπεζας.

Υποθέτουμε, πχ. πως όταν ένας πλούσιος Αθηναίος αναλάμβανε μια *λειτουργία*, πχ. το ετήσιο (εξάμηνο) κόστος λειτουργίας και συντήρησης μιας τριήρους (ένα είδος έμμεσης φορολογίας των πλουσίων), αν ο πλούτος του είχε προέλθει από την εκμετάλλευση ορυχείου ασημιού, τότε θα είχε κίνητρο να “ρευστοποιήσει” τμήμα των ράβδων ασημιού και να τις μετατρέψει για να καλύψει το κόστος μιας *τριηραρχίας*. Σε περιόδους πολέμου, (πολλές *τριηραρχίες*, αυξημένες πληρωμές μισθών πληρωμάτων, που κάλυπτε το δημόσιο) η νομισματική κυκλοφορία (προσφορά χρήματος) αυξάνονταν. Επειδή όμως ο στόλος επιχειρούσε συνήθως εκτός Αττικής (πχ στο Αιγαίο) μέρος των δαπανών, και μάλλον σημαντικό, γίνονταν εκτός Αττικής, μετατρέπονταν δηλαδή σε ζήτηση αγαθών εκτός Αττικής. Πιθανόν αυτό να αύξανε τις τιμές στις τοπικές αγορές (για τις οποίες δεν έχουμε πληροφορίες) αλλά αντίστοιχα μείωνε την πίεση στις εγχώριες τιμές.

Οι Αθηναίοι είχαν πλήρη επίγνωση της δημιουργίας εμπιστοσύνης για το νόμισμά τους. Ουσιαστικά κράτησαν την αττική δραχμή σταθερή ως προς το περιεχόμενο ασημιού για δύο αιώνες. Προς το τέλος του Πελοποννησιακού πολέμου, όταν αντιμετώπιζαν σοβαρό πρόβλημα χρηματοδότησης, έβγαλαν επάργυρα νομίσματα, αλλά τα απέσυραν από την κυκλοφορία αμέσως μετά την επανίδρυση της δημοκρατίας το 403 πΧ.. Στην ίδια περίοδο, δανείστηκαν από τα θησαυροφυλάκια των θεών (Παρθενών, Ραμνούς, Βραυρών, κλπ.) όπου είχαν καταθέσει πριν χρυσό και ασήμι, όπως στο χρυσελεφάντινο άγαλμα του Φειδία. Ο δανεισμός ήταν έντοκος. Όπως φαίνεται λοιπόν, οι Αθηναίοι ήταν πρωτοποριακοί σε πολλά: σταθερότητα του νομίσματος, παράλληλη κυκλοφορία καλών νομισμάτων, ιδιωτικό νόμισμα, νομισματική πολιτική μέσω δυνάμεων και αυτορρύθμισης της αγοράς, χωρίς ιδιαίτερα προβλήματα πληθωρισμού κλπ.

Η σημερινή εποχή δείχνει παραλληλισμούς, πχ. παγκόσμια παράλληλη κυκλοφορία ιδιωτικών νομισμάτων (ψηφιακών) εκτός ελέγχου των Κεντρικών Τραπεζών. Αυτά τα νομίσματα απειλούν το νομισματικό μονοπώλιο των Κεντρικών Τραπεζών και τις κάνουν να ανησυχούν. Βασικό τους επιχείρημα

πως είναι ανεξέλεγκτα και μπορεί να οδηγήσουν σε φούσκες. Βασικά όμως αντεπιχειρήματα είναι πως οι Κεντρικές Τράπεζες δεν απέτρεψαν ούτε την κρίση του 1929, ούτε του 2008, ούτε τις δημοσιονομικές φούσκες κρατών όπως Ελλάδα και Ιταλία, και εν μέρει την προκάλεσε λόγω της χαλαρής τους νομισματικής πολιτικής (χαμηλά επιτόκια, FED και ΕΚΤ). Ακόμα όμως πιο σημαντικό, και με βάση την αθηναϊκή εμπειρία είναι το ερώτημα γιατί πρέπει να υπάρχει νομισματικό μονοπώλιο, όταν γενικά τα κάθε είδους μονοπώλια θεωρούνται επιβλαβή;

Επειδή πάντως οι πιο “προβλεπτικές” Κεντρικές Τράπεζες, όπως της Αγγλίας, έχουν κατανοήσει το μέλλον (ψηφιακό) του χρήματος, έχουν αρχίσει να σκέπτονται πως θα αντιδράσουν. Ο κύριος ερευνητής της Τράπεζας της Αγγλίας, καθηγητής Δρ. M. Kumhof, σε συνέδριο με θέμα *Το Μέλλον του Χρήματος*¹, ανέλυσε πως η Τράπεζα σκέφτεται να δημιουργήσει και να εισάγει δικό της ψηφιακό νόμισμα (CBDC Central Bank Digital Coin). Η εισαγωγή του προτείνει να γίνει μέσω των δυνάμεων της αγοράς, με την δυνατότητα της ανταλλαγής δημοσίου χρέους (ομολόγων) που θα αγοράζει η Κεντρική Τράπεζα, με πληρωμή CBDC.

¹ Το συνέδριο οργανώθηκε στις 24 Μαΐου στην Γεννάδειο Βιβλιοθήκη από τα Οικονομικά τμήματα του ΕΚΠΑ και του ΠΘ, την Νομική Βιβλιοθήκη και την Alpha Trust. Συμμετείχαν με εισηγήσεις ο διοικητής της ΤτΕ καθηγητής Γ. Στουρνάρας, οι καθηγητές Γ. Μπήτρος, Γ. Χαρδούβελης, Ν.Κ. Κυριαζής, Χ. Γκόρτσος, Σ. Παπαδάμου, Κ. Κοτταρίδη, Ι. Λεβεντίδης, J. Huber, O. Bjerg, ο Δρ. ΕΜ. Οικονόμου, ο Υπ. Διδάκτωρ Ν.Α. Κυριαζής, οι δικηγόροι Γ. Παπαδόπουλος και Σ. Τσίπρας και οι P. Wong (BIS Τράπεζα Διεθνών Διακανονισμών) S. Sigurjonsson (KPMG, Ισλανδία), U. Kortsch (Ιδρυτής Monetary Institute) και F. van Lerven (New Economics Foundation).